

Klasik Türk Şiirinde Eksilteli Yüklem Sorunu

Selahittin TOLKUN¹

Öz

Cümlelerin temel ögesi yüklemdir. Konuşma dilinde yaygın olmasa da başta yüklem olmak üzere diğer öğelerin eksilteli kullanılması görülmektedir. Konuşma dili ile konuşma dilini yansıtan metinlerdeki bu durum; *ifadeyi pekiştirmek, yorumu okuyucuya bırakmak, merak uyandırmak, unutmak, konuşmanın bölünmesi, üstü örtük belirtmek, gizlemek* gibi türlü sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Tabii böyle yüklem bulunmayan cümleler bir yazının bütününde baştan sona hâkim olamaz. En fazla birkaç cümle yüklemsiz şekilde arka arkaya gelebilir. Bu durumda dahi konuşmanın/metnin ilk bölümleri veya ilerleyen bölümlerinde yüklem/yüklemlerin varlığına işaret eden ifadeler bulunmak zorundadır. Benzer şekilde yüklem belirtilmediği cümlelere şiirlerde de rastlanılmaktadır. Ancak şiir, konuşma dili gibi anlık, irticalen gerçekleşmez. Bir şiir, üretilme aşamasında şairinin düşünme, kurgulama sürecinden geçer. Şair, şiirin üzerinde düşünür, neyi ne amaçla ve nerede söylemesi gerektiğini hesap eder. Bu durumda bir şiirde yüklem olmaması bir noktada şairin kendi şuurlu tercihi, tasarrufudur. Bu noktada üstünde durulması gereken soru şudur: Eğer cümlelerin temel unsuru yüklem ise yüklem belirtilmediği cümlelerin kullanım sebepleri ne olabilir? Konuşma dilinde görülen yüklem kullanılmamasındaki sebepler şiirde de büyük ölçüde geçerlidir. Bunlara belki şairin okuyucunun *hayal gücünü kullanmasını sağlamak; şiirin okuyucudaki yansımalarını, etkilenmelerini genişletmek, şiirin etkisini arttırmak* gibi sebepler ilave edilebilir. Ancak bunların yanında zaman zaman vezin ve kafiye zarureti de bu türden cümlelerin kullanılmasına yol açmaktadır. Bu yönüyle Türkistan ve Anadolu sahasında yazılan klasik şiirlerde de yüklem belirtilmediği cümlelere rastlanılmaktadır. Hatta hiç yüklem bulunmayan gazeller de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Klasik Türk şiirinde yüklem meselesi, gazelde eksilteli yüklem kullanımı, yüklemsiz gazeller.*

Elliptical Predicate Problem in Classical Turkish Poetry

Abstract

The main element of the sentence is the predicate. Although it is not common in colloquial speech, it is observed that other elements, especially the predicate, are used less frequently in elliptic. This is the case in texts that reflect the colloquial language and the language of speech; it can be caused by various reasons such as consolidating the expression, leaving the interpretation to the reader, arousing curiosity, forgetting, splitting the speech, allusion, hiding, etc. Elliptic sentences cannot, of course, form the whole of a text. A few sentences at most can come back-to-back without predicates. Even in such a case, there should be expressions implying the existence of predicates in the preceding or following parts of the speech or text. Similarly, sentences in which the predicate is not specified are also encountered in poems. However, poetry, like spoken language, does not happen instantaneously. A poem goes through the thinking and editing process of the poet during the production phase. The poet ponders over the poem, calculates what, for what purpose, and where it should be said. In this case, the absence of a predicate in a poem is at some point the poet's own conscious choice. At this point, the question that needs to be emphasized is: If the basic elements of the sentence are the predicate, what could be the reasons for using the sentences in which the predicate is not specify? The reasons for not using the predicate seen in the colloquial language are also valid in poetry to a large extent. Perhaps, reasons such as enabling the poet to use the imagination of the reader; reasons

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, e-posta: stolkun@anadolu.edu.tr, orcid: 0000-0002-0603-7010.

such as expanding the reflections and influences of poetry in the reader and increasing the influence of poetry can be added. However, the necessity of meter and rhyme from time to time leads to the use of such sentences. In this respect, there are sentences in which the predicate is not specified in classical poems written in Turkestan and Anatolia. There are even ghazals that do not have any predicate.

Keywords: *The predicate issue in classical Turkish poetry, the use of elliptical verbs in ghazals, non-predicate ghazals.*

Giriş

Cümlelerin temel ögesi yüklemdir. Konuşma dilinde başta yüklem olmak üzere diğer ögelerin eksiltili kullanılması “Ben çıkıyorum ya sen?”, “Bu böyle nereye kadar”, “Yarın bize gelsen!”, “Nereye gidiyorsun? Eve!” gibi cümlelerde yaygın olmasa da görülmektedir. Konuşma dili ile konuşma dilini yansıtan metinlerdeki bu durum; *ifadeyi pekiştirmek, yorumu okuyucuya bırakmak, merak uyandırmak, unutmak, konuşmanın bölünmesi, üstü örtük belirtmek, gizlemek* gibi türlü sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Tabii böyle yüklem bulunmayan cümleler bir yazının bütününde baştan sona hâkim olamaz. En fazla birkaç cümle yüklemsiz şekilde arka arkaya gelebilir. Bu durumda dahi konuşmanın/metnin ilk bölümleri veya ilerleyen bölümlerinde yüklem/yüklemlerin varlığına işaret eden ifadeler bulunmak zorundadır.

Benzer şekilde yüklem belirtilmediği cümlelere şiirlerde de rastlanılmaktadır. Ancak şiir, konuşma dili gibi anlık, irticalen gerçekleşmez. Bir şiir, üretilme aşamasında şairinin düşünme, kurgulama sürecinden geçer. Şair, şiirin üzerinde düşünür, neyi ne amaçla ve nerede söylemesi gerektiğini hesap eder. Bu durumda bir şiirde yüklem olmaması bir noktada şairin kendi şuurlu tercihi, tasarrufudur, denebilir. Bu noktada üstünde durulması gereken soru şudur: Eğer cümlelerin temel unsuru yüklem ise yüklem belirtilmediği cümlelerin kullanım sebepleri ne olabilir? Konuşma dilinde görülen yüklem kullanılmamasındaki sebepler şiirde de büyük ölçüde geçerlidir. Bunlara belki şairin okuyucunun *hayal gücünü kullanmasını sağlamak; şiirin okuyucudaki yansımalarını, etkilenmelerini genişletmek, şiirin etkisini arttırmak* gibi sebepler ilave edilebilir. Ancak bunların yanında zaman zaman vezin ve kafiye zarureti de bu türden cümlelerin kullanılmasına yol açmaktadır.

Öte yandan klasik edebiyatta güzel ve etkili söyleme olan belâgat kurallarına göre de eksiltili söyleyişler olabilmektedir. Dolayısıyla klasik şiirde eksiltili yüklem meselesinde belâgat kurallarını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Saraç, bu konuda şöyle demektedir: Belâgatte bir cümlede kullanılan sözcüklerin ifade edilmek istenen maksada göre azlık ya da çokluğunu veya cümlelerin uzunluk ya da kısalığını belirlemek için üç ölçüt vardır: *Îcâz*, *itnâb* ve *müsâvât*. “*Îcâz*”ın asıl anlamı “sözünü kısaltmak”, “*itnâb*”ınki ise “sözünü uzatmak”tır. Bir maksadı sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları ifadelerle göre daha az sözle ifade etmeye ya da onu ifade için yeterli en az sözle söylemeye “*îcâz*”, daha çok sözle ifade etmeye de “*itnâb*” denir. Sözünü güzel ve maksada uygun olarak ifade edebilen biri, muhatabının durumunu göz önünde bulundurarak

maksadını sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları sözlerle ifade ederse buna da “müsâvât” denir. /.../ Belâgatte icâza büyük önem verilmiştir. (2019, s. 4).

Bu çalışmada Doğu ve Batı Klasik Türk Edebiyatındaki beyitlerde ve nadiren de olsa bütün bir gazelde yüklemi bulunmayan cümleler kullanılması üzerinde durulacaktır. Örnekler varsa önce Anadolu sonra Türkistan sahasından verilecektir.

Bu çalışmada kullanılan metinler

Bu çalışmada Türkiye ve Özbekistan’da yayımlanmış farklı alfabelerden metinler kullanılmıştır. Bu metinlerin okunmasında şu yollara başvurulmuştur.

- 1) Kiril veya Latin kökenli Özbek alfabesiyle basılmış eserlerden yapılan alıntılar ile kaynakçada bu eserlerin künyeleri 34 Harfli Türk Dünyası Ortak Alfabeti ile verilmiştir.
- 2) Özbek imlasında gösterilmeyen Arapça veya Farsça terkiplerin yazımında Türkiye’deki çalışmalarda kullanılan yöntem uygulanmıştır.

Özbek Kiril Alfabeti

Жонбахш лаълинг устида ул холи хиндулармудур
Ё чашмаи ҳайвон уза зоғи сияҳмўлармудур

Özbek Latin Alfabeti

Jonbaxsh la’ling ustida ul xolihindularmudur
Yo chashmai hayvon uza zog’i siyahmolarmudur

34 Harfli Türk Dünyası Alfabeti

Cânbâxsh lâ’ling üstidâ ul xâl-i hindulârmudur
Yâ çâşmä-i häyvân üzâ zâğ-i siyâh-molârmudur

- 3) Öte Türkiye’deki yayınlardan alıntılanan örnek metinlerde gerek imlâ gerekse transkripsiyon işaretlerindeki farklılıklar ilgili çalışmalardan kaynaklanmaktadır.

Beyitler ve anlam bütünlüğü

Bilindiği gibi özellikle gazel ve mesneviler, beyitlerden meydana gelen nazım şeklidir. Olağan şartlarda her beyit kendi içerisinde bir bütünlük arz eder. Yığın hâlindeki kelimelerin anlam ifade edebilmesi, yargı taşıyabilmesi için içlerinden birinin yüklem vazifesini üstlenmesi gerekmektedir. Bu noktadan baktığımızda kimi beyitlerde her mısra müstakil cümle olabilmekte; kimilerinde ise iki ve daha fazla cümle de bulunabilmektedir. Ancak böyle bir durumda bile beyitteki bu cümleler kendi içerisinde anlamca birbiriyle ilgilidir, bir bütünlük içindedir.

Kimi zaman beyitlerin kendi içerisinde bütünlük bulunmayabilmektedir. Aynı konuşma dilinde olduğu gibi şair, başta söylediği hükme diğer beyitleri de bağlayabilmektedir. Diğer bir söyleyişle şair önceki beyitte yüklemi söyler, sonraki beyit veya beyitlerde söylenenleri bu yükleme bağlayabilir. Bunun tam tersi de söz konusudur. Yani şair bir veya birden çok beyitte yüklemi belirtmeyebilir ve nihayet sonraki beyitte yüklemi gösterebilir. Bu iki kullanım tıpkı konuşma dilindeki asıl yüklemi veya yüklemi anlamamızı sağlayacak bilginin konuşmanın başında veya sonunda verilmesine benzer. Dolayısıyla böyle durumlarda gazelde meramı anlayabilmemiz için şiirin bütününe ele alarak incelememiz gerekir.

Örnek olarak Nevâî'nin aşağıdaki 9 beyitten oluşan gazelinde, burada verdiğimiz ilk altı beytinin ortak yüklemi olan “hoş turur” ilk beytin hemen başında verilmiştir.

<u>Hoş turur</u> bir tîre şâm-ı hecr iki yâr uçraşıp Tanışıp birbirlerin muhkem kuçuşup yığlaşıp	İk sevgilinin karanlık bir ayrılık akşamında buluşması, birbirinin hâlimden haber alarak, sıkıca kucaklaşıp ağlaşması hoştur.
Hecc derdi vü firâk endühığa teskîn bola Olturup ülfet bile bir birlerige yandaşıp	Ayrılık derdi ve acısıyla teskin olarak, dostlarla oturup birbirine yaklaşması (hoştur).
Fürkat eyyâmıda her birning başığa kilgenin Yüz tümen hem-derdlığlar birle her dem sözleşip	Ayrılık günlerinde her birinin başına geleni yüz binlerce aynı dertten mustariplerle birlikte her zaman konuşması (hoştur).
Gâh vaşl ikbâliniñ ‘işretleridin şükür dip Geh firâk idbarınıñ şiddetleridin muñraşıp	Bazen kavuşma mutluluğunun getirdiği gönül hoşluğundan dolayı “Çok şükür!” demesi, bazen ayrılığın yarattığı mutsuzluğun şiddetiyle hazin ağlaşması (hoştur).
Gâh ikki rişte yañlıg kim tapar bir birge táb İkilik fehm olmağú dik bir birige çırmaşıp	Bazen birbirlerine sarılarak örülen iki ip gibi, aslında ikiliği anlaşılmayacak şekilde birbirine sarmaşması (hoştur).
Geh bu çırmanmağ açılığanda hem ikki rişte dik Táb çalsa kaytara hem bir birige tolğaşıp	Bazen bu sarmaşma açıldığında da iki ayrı ip gibi örüldüğünde tekrar birbirine dolaşması (hoştur).

(Kaya: 62)

Bunların dışında kimi zaman beyitlerde, nadiren de olsa gazelin tamamında, yüklemün hiç gösterilmediği şiirler klasik Türk edebiyatının hem Doğu (Türkistan) hem Batı (Anadolu)

kanadında karşımıza çıkmaktadır. Biz yaptığımız taramalar esnasında gazelerde yüklemsiz cümleler kullanımının iki önemli tipine rastladık.

- 1) Pek çok şair gazel ve mesnevilerde gerek vezin gerekse kafiye zaruretinden dolayı ara sıra *bir* beyitte yüklem kullanmayabilmektedir. Üstelik bu tip beyitlerin yüklemi ne önceki ne de sonraki beyitlerden anlaşılmaktadır. Burada beyitteki yüklemi okurun kendisi tahmin etmesi gerekmektedir.
- 2) Belirlenen beş örnek gazel rediflerle kurulmuştur. Bu gazellerin kimi mısralarında yüklem bulunmakta; ancak bunlar mısraların bağlaçlarla bağlandığı ve rediflerle kurulan meramın açıklandığı ikinci mısradaki temel cümlenin yüklemi değildir. Dördü Türkistan, birisi Anadolu sahasına ait bu gazelerde denebilir ki şair, şiirin neredeyse tamamının yüklemine okuyucunun muhayyilesine bırakmıştır. Bu şiirlerin ikisinde “ne zamana kadar” anlamında zaman, ikisinde “bunca, bu kadar” anlamına gelen miktar, birisinde ise “kim önce kim sonra” soru zarfları kelime grubu redif olarak kullanılmıştır. Belki bunlara sadece şart kipindeki fiillerle Bâbü’ün yazdığı rübâisi de eklenebilir. Bütün bunlar da bize, aslında şairlerin nadir de olsa kullandıkları yüklem kullanmama veya başka bir deyişle yüklem tespitini okuyucuya bırakma yöntemini, kimi şairlerin etkili bulduklarını ve sonuçta gazelin tamamında bu yola başvurduklarını göstermektedir. Söz konusu gazelerdeki bu durumun sebebi yeri geldiğinde ayrıca açıklanacaktır.

Yalnızca beyitlerde yüklem bulunmadığı örnekler

Bu türden ilk örnekler klasik şiirin önce Anadolu sonra Türkistan sahasından verilecektir.

Klasik Batı Türk Edebiyatında yüklem bulunmayan beyitlere ilk örnek, XIV. yüzyılın önde gelen şairlerinden Ahmedî’ye aittir. Aşağıdaki beytin ilk mısrasında yüklem unsuruna yer verilmemiştir. Burada *bünyād* “esas, temel; yapı, binâ” kelimesi isim soylu yüklem gibi düşünülebilir. İkinci beyitteki “sözüm işiden” yani “sözümü dinleyen” kelime grubu bir önceki beyitteki cümlenin öznesinin “ben” olduğuna işaret eder. Bu durumda beyitteki *bünyād* kelimesini yüklem kabul edip buna “+ım” şahıs eki getirilse bile kelime “binayım, esasım; oldum, doğdum, yaratıldım” diye yorumlandığında beytin anlamı karşılanmamaktadır. Öte yandan *bünyād* kelimesi klasik edebiyatta çok defa *et-*, *kıl-*, *eyle-*, *ur-*; *ol-* gibi yardımcı fiillerle *inşa etmek*, *kurmak* anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak bu şekilde söz konusu cümlenin yüklemi “temel atmalıyım, başlamalıyım; temel atayım, başlayayım” vb. şekilde yorumlandığında beytin anlamı açığa çıkmaktadır.

Haķuñ adıyla dāyim söze bünyād

Ki sözüm işiden gişi ola şād (Akalın: 79)

Daima Hakk'ın adıyla söze başlamalıyım ki sözümü

işiten kişi memnun olsun.

Yine Ahmedî'den alınan aşağıdaki beytin ikinci mısraında *ki* ile bağlanmış iki cümle bulunur. Ancak *ki*'den önceki cümlede yüklem yoktur. Beytin yorumlanabilmesi için *dāsītān* kelimesinden sonra ilk cümlenin *oku- ~ söyle- ~ de- ~ eyit-* anlamlarında bir fiilin emir çekimi veya *gerek ~ lazım* diye bir tür isim cümlesi yüklemi bulunmalıdır.

Bu 'ömri çün bilürsin kim olur bād

Bize bir dāsītān kim olavuz şād (Akalın: 101)

Bu ömrün bir gün yel olup yiteceğini biliyorsun, biz

bir destan [oku] ki mutlu olalım.

Bir başka şair Şeyhî'nin (ö. 832/1429'dan sonra) *Hüsrev ü Şîrin* adlı eserinden alınan aşağıdaki ardışık üç beyti de incelediğimizde ikinci beytindeki yüklem ne önceki ne de sonraki beyitten anlaşılmaktadır. Diğer beyitlerdeki yüklemelerin altı çizilmiştir ve ancak bunlar ikinci beyti yorumlamaya yardım etmemektedir. Bu beyit, günümüz diline ancak ilk mısraa *çekerler*, ikinci mısraa ise *ederler* gibi yüklemeler eklenerek "Geceden sabah oluncaya kadar dert ve hasret çekerler, seherden geceye kadar ayş u işret ederler." şeklinde çevrildiğinde anlamlı olmaktadır.

Çü bulmuşlardı devrāndan vefāyı

Gice irince sürdiler şafāyı

Giceden şubh olunca derd ü hasret

Seherden giceye-dek 'ayş ü 'işret

Olurlar her dün efgān ile bülbül

Açılurlar seherden nite-ki gül (Timurtaş: 114)

XIV. yüzyıl şairi Hoca Mes'ud'un *Süheyl ü Nevbahar*'dan alınan aşağıdaki ardışık üç beyitten ikincisinin de yüklemi yoktur. İlk ve son beyitlerdeki altı çizilerek gösterilen yüklemeler söz konusu beyti bağlamaz. 2. beytin yüklemine zihnimizden "vardı ~ hazırda ~ hazır bulunuyordu ~ atlarına bindiler ~ dururlardı ~ duruyordu ~ geliyordu ~ eşlik ediyordu" vb. şeklinde tayin ederiz.

Buyurdı ki at çekdi ilerü kul

Revān bindi avcında bir deste gül

[Şah, hizmetkârına] atını getirmesi için emretti.

Hemen atına bindi. Avucunda bir deste de gül vardı.

İleyince öñince cümle çeri
Yigitler ü ulular u begleri

Yanında bütün askerleri, yiğitleri, uluları ve beyleri
ona eşlik ediyordu.

Süheyl'e çü Fağfūr irürdi yolın
Gelübenin ilerü öper elin

Şah yolunu Süheyl'e ulaştırınca, Süheyl onun
huzuruna gelerek elini öper.

(Dilçin, 1991, 270)

Aynı şekilde Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye*'sinde yer alan aşağıdaki beyitte de ilk mısraında “varız” ikincisinde “var” yüklem olan kelimeler görüldüğü gibi bulunmaz.

Bu 'âlem-i kesretde sen Yûsuf u ben Ya'kûb [varız]

Ol 'âlem-i vahdetde ne Yûsuf u ne Ken'ân [var] (Tulum, 2021, s. 837)

Klasik Doğu Türk Edebiyatı'ndan vereceğimiz ilk örnek Şibân Han'a (1451-1510) aittir. Aşağıdaki beyitte yer alan ayrıca içindeki *it* “et,eyle” yüklemi özgün metinde yoktur. Bu ve benzeri kullanımlar için Karasoy, “Parantez () içine alınan harf, hece veya kelimeler, metinde bulunması gereken veya bizim böyle olması gerektiğini sandığımız, fakat asıl nüshada bulunmayan şekilleri gösterir.” (1998, s. 61) açıklamasında bulunur. Dolayısıyla bu beyit de yüklem bulunmayan cümleye örnektir.

Mihribân-sin ay Şibân arkadaşlarınğning̃ haqqıda

Yaxşılıq [it] her kişige bitmes işlerinğ biter (Karasoy, 1998, s.112)

Bir diğer örnek Babür'e (1483-1530) aittir. Aşağıda şairin bir gazelindeki ardışık üç beyit verilmektedir. Görüleceği üzere önceki ve sonraki beyitlerin yüklemeleri 2. beyti açıklamaya yetmemektedir. Bu beyte “çekerim ~ ederim; (bana) düşmektedir ~ vardır” vb. bir yüklem eklenmesi gerekmektedir.

Cevrde nâdir zulmde mâhir
eşvede kâdir gânzede üstâd

(Sevgili) eziyet etmede nadir, zulmetmede
mahir, işvede kâdir ve yanbakışta üstattır.

Yâr gamıdın hicr elemidin
Sabr kemidin nâle vü feryâd

Yarın gamından, ayrılık eleminden ve sabrın
azlığından dolayı feryat [etmekteyim]

Bâbü-r-i bî-dil iy büt-i kâtil Ey katil güzel, âşık Babür, senin eziyet
Cevrünge mâyil zulmünge mu‘ tād etmene yatkın ve zulmüne alışkındır.

(Yücel, 1995, s. 164)

Anlamca “Ne zamana kadar” redifli gazeller

Bu bölümde vereceğimiz ilk örnekler Batı Türkçesinde “niçe bir” Doğu Türkçesinde ise “qäçänğäçä” şeklinde kullanılan ve “ne zamana kadar” anlamındaki rediflerle kurulan gazellerden oluşmaktadır.

Burada ilk verilen örnek Batı Klasik Türk şairlerinden Hamdî’nin (1449- 1503) divanında yer alan *niçe bir* redifli şiiirdir ve bütün beyitlerde bu redifin bağlı olduğu bir yüklem bulunmaz.

Malum ki şiiirde çekimli bir fiil bulunmazsa bu durumda beyitteki bir kelime veya kelime öbeği, isim soylu yüklem olarak düşünülür ve sonuna +dXr eklenerek yorumlanır. Hamdî’nin aşağıdaki beyitlerdeki redif olan *niçe bir* kelime grubu bir deyim olarak *Tarama Sözlüğü*’nde yer alır ve *nice (niçe)* maddesi altında “ne vakte kadar, daha ne kadar” anlamıyla açıklanır (*Tarama Sözlüğü* IV K-N). Bu durumda yüklem beyitlerdeki hangi kelime olduğunu tayin güçleşmektedir. Bu bilgiyle ilk beytin birinci mısraını “Ey gönül, her güzelin aşkına yanmak daha ne vakte kadardır?” olarak çevirdiğimizde anlam tam olarak anlaşılmamaktadır. Örnek olarak verdiğimiz ilk beytin birinci mısraındaki anlam, ancak aşağıdaki iki yorumda olduğu gibi çekimli bir fiil eklendiğinde belirginleşmektedir.

- Ey gönül her sanemün ‘ışkına yanmak niçe bir
- 1) Ey gönül, her güzelin aşkına daha ne vakte kadar yanacaksın?
 - 2) Ey gönül, her güzelin aşkına yanmak daha ne vakte kadar sürecek?

Ancak bu durumda da sanki -mAk eki, bir çekim eki gibi görülecektir. Evet, bu ek az da olsa Çağatay döneminde, günümüzde ise işlek olarak Kazak ve Kırgız Türkçelerinde niyet bildiren gelecek zaman çekim eki olarak kullanıldığı görülür. Fakat Türkiye Türkçesinin de içinde bulunduğu Oğuz grubunda böyle bir çekim eki bulunmaz. Dolayısıyla bu düşünce doğru değildir.

Öte yandan bizim kanaatimize göre gerek Hamdî’nin gerekse Üveysî’nin gazelinde böyle bir kullanımda bulunması Farsçayla bağlantılı olabilir. Bilindiği üzere Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin *Divân-ı Şems-i Tebrîzî* adıyla da bilinen *Divân-ı Kebîr*’inde yer alan تَاكِي *tâ key* “ne zamana kadar” redifli şiiiri buraya konu edindiğimiz şiiirlere benzemektedir. Burada mezkûr

şiiirin bir kısmını ve Gölpinarlı tarafından yapılan çevirisini veriyoruz. Gölpinarlı'nın çeviride kullandığı yüklemelerin özgün metinde karşılığı yoktur. Görüldüğü gibi Farsça gazelde de redif olarak kullanılan تکی *tâ key* "ne zamana kadar" zarfının bağlı olduğu yüklem çok defa zihinden tamamlanmaktadır. Bu iki şair doğrudan Mevlânâ'dan mı etkilendi, yoksa bir başka şairden mi etkilendi bunu bilemiyoruz. Ancak Afganistanlı günümüz şairlerinden *Abdul Hadi Dawi*'nin (عبدالهادي داوي 1894 - 1982) de bu tarzda şiiirinin bulunması, bize Klasik Fars şiiirinde تکی *tâ key* redifiyle benzer şiiir yazma geleneğinin bulunabileceğine işaret etmektedir.

<p>یہین این فتح ز استفتح تکی ز ساقی ست شوزین راح تکی
 در این اقداح صورت راح جانی است نظاره صورت اقداح تکی
 چو مرغابی ز خود بر ساز کشتی صداع کشتی و طلاح تکی
 تو ساجی و از سباح زادی فغانه و باد حرس سباح تکی
 نفخت فید جان، نخشی است حرص صبح فراق خالق الاصلاح تکی
 چو جان بالغان لوجی است محفوظ مثال کو دکان ز الواح تکی
 چو فرموده ست رزقت ز آسمان است زمین شوریدن امی فلاح تکی
 از آن باغ است این سبب ز نخلدان قناعت بر یکی تفلح تکی
 جراح ت راست و ارو حسن یوسف دو اجستن زهر جراح تکی
زهر جزوت چو مطرب می توان ساخت ز شست ساختن نواح تکی</p>	1. Şu fethi gör; niceye bir fetih İsteyip duracaksın? Sakiden sarhoş ol; niceye bir şarapla sarhoş olacaksın? 2. Şu görünen kadehlerde can şarabı var; niceye bir kadehlerin şekline dalıp kalacaksın? 3. Su kuşu gibi gemini kendinden yap; geminin kaptanın baş ağrısını niceye bir çekeceksin? 4. Seyyahsın, seyyah oğlusun sen; her seyyahın masalını niceye bir duyacaksın; her seyyahı niceye bir anacaksın? 5. "Ruhumdan üfürdüm", her seher çağı canlar bağışlar; niceye bir tan yerini ağartanın ayrılığını çekeceksin? 6. Ergin, olgun kişilerin canlan, Levh'i mahfuzdur; niceye bir çocuklar gibi taş tahtayla oyalanacaksın? 7. Rızkın gökten gelir buyurmuştur; a ekinci, niceye bir yeri eşip duracaksın? 8. Elmaya benzeyen şu çene topağı, o bağdandır; niceye bir, bir tek elmayı yeter bulacaksın? 9. Yaranın ilacı, Yûsuf un güzelliğidir; her cerrahtan niceye bir ilâç arayacaksın?

(Mevlânâ, Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî)

(Gölpinarlı, 1992, s. 344)

Klasik Türk Edebiyatında "ne zamana kadar" anlamında olarak Farsça kökenli *tâ-key* veya *tâ-be-key* yanında Anadolu'da sahasında "niçe bir" ve Türkistan sahasında "qaçangaça" soru zarfı da kullanılmıştır.

Bilindiği üzere, bir başka benzer durum olarak Farsça *eger* "eğer" şart edatının kullanılmasında görülür. Bu edat, Farsçada başına geldiği yan cümleyi şart cümlesine çevirir. Türkçede ise

bunun için zarf işlevindeki *-sA* şart eki kullanılır. Ancak klasik edebiyatımızın özellikle ilk dönemlerinde şart için “eger” ya doğrudan Farsçada olduğu gibi tamamlanmış bir cümlenin başına gelerek onu zarf hâline sokar (ilk örnek) yahut Türkçe *-sA* şart eki almış yan cümlenin başında şartı pekiştirme işleviyle (ikinci örnek) kullanılır. Örnekler Fuzulî’den alınmıştır.

Dostum âlem senin’çin ger olur düşmen bana

Gam değil zirâ yetersin dost ancak sen bana (Akyüz vd., 1990, s. 136)

Ne aceb ger olsa gamdan dünüm ü günüm ber-â-ber

Ne melek kim ol perînin ameline kâtib olmuş (Akyüz vd., 1990, s. 196)

Aynı şekilde, XVI. yüzyıl şairlerinden Hayretî aşağıda ilk ve son beyitlerini verdiğimiz “niçe bir” redifiyle yazdığı gazelinde Hamdî’den farklı olarak beyitlerde altını çizerek gösterdiğimiz yüklemelere yer vermiştir. Öyleyse “niçe bir” kalıbının bulunduğu kimi gazelerde, tıpkı *eger* şart edatının kullanımında olduğu gibi, Türkçe mantığa göre yüklem kullanılması da söz konusudur.

Niçe bir virmeye el vuşlat-ı cânân niçe bir

Niçe bir yana firâk âteşine cân niçe bir

/.../

Yâr çün kim okumaz mihr ü vefâ destânın

Niçe bir yazıla bu defter ü divân niçe bir (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981, s. 191)

Hamdî’nin niçe bir “ne zamana kadar” redifli gazeli

Ey gönül her sanemün ‘ışkına yanmak niçe bir

Çeşm-i hûn-rîzleri kanuma kanmak niçe bir

Ey gönül, her güzelin aşkına daha ne vakte kadar yanacaksın? / O sevgilinin kan dökücü bakışları daha ne vakte kadar kanıma kanacaktır?

Dil-berün zülfi hevâsında ruhu şevkıyla

Dem-be-dem yile uyup suya tayanmak niçe bir

Sevgilinin saçının hevesi ve yüzünün iştiağıyla sürekli yele uyup daha ne kadar suya dayanacaksın?

Dil berî eyle havâdisten ola yâr-i kadîm

Her gözün sevdüğün ol dil-beri sanmak niçe bir

Gönlü haberlerden beri tut, kadim dostu olsun, her gözünü sevdiğini ne vakte kadar o dilber sanacaksın?

Her gice haste gönül eski belâyile yatup
Her seher bir yeñi derd ile uyanmak niçe bir

Ey hasta gönül, her gece eski belayla yatıp her seher
yeni bir dert ile ne vakte kadar uyanacaksın?

Hamdî gül yüzlülerün lebleri şevkında müdâm
Cigerün gonca gibi kana boyanmak niçe bir

Hamdî, gül yüzlülerin dudaklarının arzusıyla daima
ciğerini gonca gibi ne vakte kadar boyayacaksın?

(Özyıldırım, 1999, s. 161)

Üveysî'nin qaçangäçä "ne zamana kadar" redifli gazeli

Anadolu şairi Hamdî'de olduğu gibi Türkistanlı hanım şair Üveysî (1779-1845) de aşağıdaki galezinde *qaçangäçä* "ne zamana kadar" kelimesi redif olarak kullanılmış ve yine son beyit dışında, bu rediflerin bağlı olduğu cümlelerin yüklemi bulunmaz. Son beyitteki *yetürgüsi* "yetiştirir, ulaştırır; yetiştirecek, ulaştıracak" yüklemi ise yalnızca bu beyti bağlamaktadır; diğer beyitlerle ilgili değildir.

Mengä ul sitäm-gär-i pür-cäfä sitäm u cäfäsi qaçangäçä?
Yänälärgä vä'dä kăräm etib, kărämä väfäsi qaçangäçä?

O baştan ayağa cefa edici zalimin bana sitem
ve cefası ne zamana kadar sürecektir?
Başkalarına vaat etme lütfunda bulunmakta,
acaba bu lütuflarına ne zamana kadar sadık
kalacaktır?

Yüz ögürmiş ul mäh-i mehr-väş menidin ki cürm u xätä körüb,
Gär esä xätäsı bu zärräning, äni kim cäzäsı qaçangäçä?

O güneşe benzer sevgili suçlarımı ve
yanlışlarımı görerek benden yüz çevirmiş,
ancak bir zerre kadar olan ben âşığının hatası
bu ise, onun cezalandırması daha ne zamana
kadar sürecektir?

Bu firâq otidä küyüb köngül, yetib erdi cismimä zä'flig,
Yänä bu täğäfil otı bilän cigärim yäräsı qaçangäçä?

Gönlüm bu ayrılık odunda yanmış, bedenim
zayıflamıştı. Bu yetmezmiş gibi tegafül
oduyla ciğerimin yarasını ne zamana kadar
yakacaktır?

Näzär etsä ähl-i säfä mengä, äqärur bu baxt bilän köngül
Äni suhbätin neçün izlämäy, ikisin qäräsı qaçangäçä?

Eğer o keyif ehli yar, bana bakacak olursa bu
mutlulukla gönlüm aydınlanır, onun
sohbetini niçin aramayayım, o iki gözünün
karasını ne zamana kadar özleyeceğim?

Dili häqqıdın tıpıbân äsär, tilä şär'din beribân xäbär,
Söz etär çağıdä ikisining tolä macäräsı qaçangäçä?

Onun gönlü hakkında bir haber alınca, dile
ise şeriatan bahsederek konuşacağı sırada bu

Gül-i ğunçä-yi nä-şugüftägä yetä älmäy äni firâqıdä,
Çü häzin bu cism-i figâr ârâqı bu cân nâvâsı qâçângäçä?

Bu Uvâysiy bährinâ ğotä ur, xəbâr âl özüng duri gâncidin,
Dilidin yetürgüsi hâlını bu zâbân sâbâsı qâçângäçä

(Qâsımov-Vâlixânov: 34)

gönül ile dil ikilisinin arasındaki bu çekişme
(durum) ne zamana kadar sürecektir?

Henüz açılmamış gül goncasına erişmeden
onun ayrılığında bu zavallı bedenimdeki
yaraların kanı ve bu canın feryadı ne zamana
kadar sürecektir?

Bu Üveysî denizine bir dal, sen kendin inci
hazinelerinden haber al, gönlünden bu halini
bu dil esintisi daha ne zamana kadar
ulaştıracaktır?

Anlamca “etmek bu kadar” redifli gazeller

Bu redifin somut bir yükleme bağlanmadan kullanılmasını, biz yalnızca Klasik Doğu Türk şiirinin son dönem temsilcilerinde görüyoruz. İlk örneğini aldığımız *Muqimiy* (1850-1903) de aşağıdaki gazelinde *qılmâq şunçälär* “kılmak bu kadar” kelime öbeğini redif olarak kullanmakta ve kimi beyitlerde tamamen kimilerinde ise yalnızca ikinci mısralarda çekimli fiil bulunmamaktadır. Ama sonuçta redif somut biçimde herhangi bir yükleme bağlanmamaktadır. Beyitlerin anlaşılabilmesi için *qılmâq şunçälär* “kılmak bu kadar” redifini “da olur mu? ~ yakışıyor mu? ~ doğru mu?” gibi şekilde tamamlamak anlama uygun düşmektedir.

Zulm ilä qâhr u ğâzâb izhâr qılmâq şunçälär,
Âşiq-i beçârägä âzâr qılmâq şunçälär.

Zulüm ile kahır ve gazap göstermek bu kadar (da olur mu?)
Zavallı âşika eziyet etmek bu kadar (da olur mu?)

Gül debân sevgân kişining kökrägigä niş urıb,
Xästä-yu mä'yus etib, äfgâr qılmâq şunçälär.

Çiçek, diyerek seven kişinin bağrına iğne batırıp
hasta ve meyas ederek üzme bu kadar (da olur mu?)

Toti-yi şirin-suxân äğyârlärning bâzmidä,
Bizgä kelgändä ğäpirmäy, zâr qılmâq şunçälär.

Sevgili, yabancıların meclisinde tatlı dilli bülbüldür,
ancak bize gelince hiç konuşmadan bizi ağlatmak bu kadar (da olur mu?)

Sizgä kim äydi: muhâbbät ählini qıl ihtisâb,
Qorqutıb öz äybigä iqrâr qılmâq şunçälär.

Size kim “Sevenleri hesaba çek!” dedi? Onları bu kadar korkutarak suçlarını ikrar ettirmek bu kadar (da olur mu?)

Kelsä äldingizgä baysurät, yäqası tügmälük
İzzät ilä şäd u minnätär qılmâq şunçälär.

Yanınıza zengin görünümlü, yakası düğmeli biri
gelince hürmet ile onu bu kadar mutlu ve mesut
etmek bu kadar (da olur mu?)

Gärçi kelsä, eski ton, bizdek duâgöy-i fâqir,
Kämbägälning xırqäsüdän âr qılmâq şunçälär.

Bizim gibi üstü başı eski bir fakir bir duacınız
gelince, o fakirin hırkasından utanmak bu kadar (da
olur mu?)

Här bälâ-yu, cäbr kelsä, yänmägäy härgiz, Muqim,
Âşıq ählini urubân xâr qılmâq şunçälär.

Sizden her türlü bela ve eziyet gelse de asla yanmaz
(~ dönmez) Mukîmî, (ancak) âşıklara vurarak onları
bu denli hor etmek bu kadar (da olur mu?)

(Kârimov, 1960, s.181)

Bir başka son dönem şairlerinden *Hämzä Hâkimzâdä Niyâziy*'e (1889-1929) ait aşağıdaki şiirde de aynı şekilde *äylämâq mu şunçä* “eylemek mi bu kadar” kelime öbeği redif olarak kullanılmıştır. Bu redifin bağlı olduğu ve asıl anlamı ifade eden beyitlerdeki yüklem aşağıda görüleceği üzere farklı biçimlerde yorumlanabilir.

Ey yâr, bir yetimni xâr äylämâq mu şunçä?
Väyrân etib dilini zâr äylämâq mu şunçä?

- 1) Ey sevgili, bir yetimi perişan etmek bu kadar mı olur?
~ Gönlünü viran edip ağlatmak bu kadar mı olur?
- 2) Ey sevgili, bir yetimi bu kadar perişan etmek mi olur?
~ Gönlünü viran edip bu kadar ağlatmak mı olur?
- 3) Ey sevgili, bir yetimi bu kadar perişan etmek uygun
mudur? ~ Gönlünü viran edip bu kadar ağlatmak
uygun mudur?

Biz aşağıdaki metni Türkiye Türkçesine çevirirken esas olarak *ol-* fiilinin geniş zaman çekiminden yararlandık.

Ey yâr, bir yetimni xâr äylämâq mu şunçä?
Väyrân etib dilini zâr äylämâq mu şunçä?

Ey sevgili, bir yetimi perişan etmek bu kadar mı (olur)?
Gönlünü viran edip ağlatmak bu kadar mı (olur)?

Örgätädi sengä qäysı düşmân eli bu sözni
Toymäy visälä gämğä yâr äylämâq mu şunçä?

Sana hangi düşman halkı bu sözü öğretti; o, daha visale
doymadan onu gamla dost etmek bu kadar mı (olur)?

Köyingdä aşiq olğan dil-xästälärni, cänä
Mäcrüh täniğä zähr-i mâr äylämâq mu şunçä?

Ey sevgili, sokağında aşık olan hasta gönüllerin yaralı
tenine yılan zehrini bu kadar mı zerk eylemek (olur)?

Hüsningni ârzusını tutğan şikâstälärgä
Bâqmây ketib, nigârâ, âr äylämâq mu şunçä?

Güzelliğinin arzusunu taşıyan yaralılara hiç bakmadan
giderek, ey sevgili, bu kadar mı ar etmek (olur)?

Yetmäs mudi muhâbbät birlä cudâlığ otı,
Bâz üstigä älämdin nâr äylämâq mu şunçä?

Muhabbet ile ayrılık odu yetmez miydi ki bir de üstüne
elemden ateşler bu kadar mı yakmak (olur)?

Buldur mäni günâhim, dedim, fâqirdurmän
Äyläb şunu bâhänä kâr äylämâq mu şunçä?

“Ben fakirim, benim günahım budur.” dedim. Bunu
bahane ederek bu kadar mı tavr almak (olur)?

Bir cılvä körgüzürdä yüz ming sitämlär äyläb,
Bu telbäning dilini târ äylämâq mu şunçä?

Bir cılve gösterirken yüz bin sitemler ederek bir delinin
gönlünü bu kadar mı dar etmek (olur)?

Xämdur qädi Nihâniy, bâz üstigä rähmsiz,
Cäbr u cäfâ yükini bâr äylämâq mu şunçä?

Nihâni'nin boyu bükülmüştür, bunun üstüne ey merha-
metsiz, cevr u cefa yükünü yüklemek bu kadar mı (olur)?

(Erkinov vd., 1988, s. 172)

Anlamca “kim önce kim sonra” redifli gazel

Aşağıda verilen *kim keyin kim ilgäri* “kim önce kim sonra” redifli gazel, Klasik Doğu Türk Edebiyatının son dönem şairi Çustiy'e (1904-1983) aittir. *Kim keyin kim ilgäri* “kim önce kim sonra” redifli bu şiirde de - ilk ve beşinci beytin ikinci mısraları dışındaki beyitlerde bu redifin bağlı olduğu bir yüklem yoktur, yani yine asıl anlamı bildiren yüklem bulunmamaktadır. Aslında redif kısmı “kim öncedir ve kim sonradır” şeklinde yüklem olarak yorumlanabilir. Fakat bu durumda da anlam ortaya çıkmamaktadır. Şiir, bu rediflerin yüklemi ancak “bu dünyadan göçeceği belli değildir ~ öleceği belirsizdir ~ bu dünyadan göçeceği bilinmez” vb. olarak yorumlandığında anlamlandırılabilir. Biz ise çalışmamızda *kim keyin kim ilgäri* redifini “Kimin önce kimin sonra bu dünyadan göçeceği belli değildir.” olarak yorumlamayı tercih ettik.

Bärçämiz bu yoldä ämmâ kim keyin kim ilgäri
Bilmägän hech qäysi dänä kim keyin kim ilgäri

Hepimiz bu yoldayız, ancak kimin önce kimin sonra
 bu dünyadan göçeceği belli değildir! Hiçbir bilgi,
 kimin önce kimin sonra göçeceğini bilememiştir!

Gâhi ây âldın bätär, gâh quyâş undän burun,
 Bu qızıq âdätli dünyâ, kim keyin kim ilgäri

Bazen ay önce batar, bazen güneş ondan önce. Bu
 tuhaf âdeti olan bir dünyadır; bu dünyadan kimin önce
 kimin sonra göçeceği belli değildir!

Sev häyâtingni äzizim mäyli ungä mehr qoy
 Lek mäğrurlänmä äslâ kim keyin kim ilgäri

Hayatını sev dostum, önemli değil ona bağlan; ancak
 mağrurlanma; çünkü bu dünyadan kimin önce kimin
 sonra göçeceği belli değildir!

Bärçä häm ölmäy yaşâşni dâim äylär ârzu,
 Bu fâqät dilde tämännâ, kim keyin kim ilgäri

Herkes daima ölmeden yaşamayı arzu eder, ancak bu
 yalnızca gönüldeki temennidir. Kimin önce kimin
 sonra bu dünyadan göçeceği belli değildir.

Umrimiz xuddi âqâr suvdek âqib barmâqdädur
Yetgüsi mänzilgä âşnâ kim keyin kim ilgäri

Ömrümüz tıpkı akarsu gibi akıp gitmektedir, ey
 dostum, acaba menzile kim önce kim sonra
 ulaşacaktır? [bu belli değildir!]

Keksä mu sağ mu käsäl mu yâş mu bilmäs ketmägin
 Bolmägäy hälli muämmâ kim keyin kim ilgäri

Yaşlı mı olur, sağ mı olur, hasta mı olur, genç mi olur,
 bilmez gideceğini; bu muamma hallolmaz, bu
 dünyadan kimin önce kimin sonra göçeceği belli
 değildir!

Bälki ölmäsmän demäsdän el yurtı räzi qıl
 Men mu yâ sen mu mäbädâ kim keyin kim ilgäri

Belki ölmem demeden halkın ve yurdun rızasını
 kazan, sen mi yoksa ben mi (ilk gidecek), yani kimin
 önce kimin sonra bu dünyadan göçeceği belli değildir!

Çustiyâ qäysärgä sâlmäsdän dilingni pāk tut,
 Bol mudâm sâf u musäffâ kim keyin kim ilgäri

Ey Çustî, bahanelerle geciktirmeyerek gönlünü temiz
 tut, daima sâf ve duru ol, çünkü bu dünyadan kimin
 önce kimin sonra göçeceği belli değildir!

(Xocäyev-Xocäyev: 142)

Redifi şart çekimi olan rübai

Bilindiği gibi şart çekiminde kullanılan -sA aslında bir zarf-fiil ekidir. Gerek tarihî gerekse günümüz lehçelerinde şart çekimindeki yardımcı cümlelerin yüklemeleri, bağlı oldukları asıl yüklem bulunmadığı cümlelerde istek çekim eki olarak da kullanılmaktadır. Bu tip

cümlelerde şartın bağlı olması gereken asıl yüklem zihinde tamamlanmaktadır. Örnek olarak “Keşke akşam bize gelsen!” cümlesinin aslında gerçek yüklemine zihnimizde “oturup konuşuruz ~ eğleniriz ~ iyi olur” vb. şekillerde tamamlarız.

Bu durum zaman zaman Klasik şiirde de karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda Bâbü’ün (1483-1530) bir rubaisi verilmektedir. Bunlar da aslında yüklemi olmayan daha doğrusu yüklemi okuyucunun hayal gücüne bırakılan şiir olarak kabul edilebilir. Aşağıdaki şiirin Türkiye Türkçesi çevirisinde bizim yorumumuz olan yüklemeler ayrıca içinde verilmektedir.

Köngli tilegen murādığa yitse kişi	İnsan, gönlünün dilediği arzulara yetişse yahut bütün
Yā barça murādlarını terk itse kişi	arzuları terk etse [ne iyi olur!]. Bu ikisi de nasip olmazsa
Bu ikki müyesser olmasa ‘ālemde	bu alemde insan başını alıp bir taraflara gitse [ne iyi
Başını alıp bir sarığa kitse kişi	olur!].
(Yücel, 1995, s. 214)	

Halk Edebiyatında Benzer Kullanımlar

Yazımıza konu olan ve klasik şiirde görülen yüklem dinleyicilerin muhayyilesine bırakılan cümle tipi halk sözü ürünlerinde de görülmektedir.

Meşhur Adana türküsünün aşağıda verdiğimiz bölümünün üçüncü mısraıdaki “Anan baban hayırına” kelime grubu yüklem yönünden ne önceki ne de sonraki bölüme bağlanır. Bu bölümü, dinleyici zihninde “ne olur gel ~ gelsen iyi olur ~ sen de beni sev ~ bana acı” vb. birçok şekilde tamamlar.

Adana'nın bayırına	
Ağam at çıkardım çayırına	
Anan baban hayırına [ne olur gel! ~ gelsen iyi olur! ~ sen de beni sev! ~ bana acı!]	
Aman Adanalı paşam Adanalı	
Evde duramıyom sana dadanalı	

Benzer durum Özbek sözlü edebiyatında da görülür. Aşağıdaki manini son mısramı anlamak için ayrıca içinde verilen yüklemelerden birisini veya bir benzerini kullanmak gerekir.

Bir yârim bâr ärävākâş	Bir yârim var arabacı
Âbbermäydi xânältäs.	Almıyor ipekli kumaş.
Âbbermäsä xânätläs,	Almazsa ipekli kumaş,
Yänä bittä ärävākâş (Äläviyyä, 1972, s. 44)	Yine bir arabacı [bulurum ~ bulacağım ~ olur ~ lazım]

Aynı şekilde her iki sahadaki türkülerde özellikle anlamca yüklemi “var” olan türkülerde yüklem bulunmayabilmektedir.

Anadolu’daki “Yağmur Yağar Taş Üstüne” türküsünün aşağıda verilen ikinci bölümünün ikinci mısraının yüklemi “var” kelimesidir ve metinde kullanılmaz. Bu dinleyicinin muhayillesine bırakılır.

Yağmur yağar ordan burdan
Üstümüzde taka yorgan [vardır]
Öpeceksen işte gerdan
Vay dili dili kuş dili dili
Mevlâ kulu sevdim seni

Aşağıdaki Özbek manisinin ilk mısraının yüklemi de “var” kelimesidir ve metinde yer almaz.

Sändig tolâ sâriq gül	Sandık dolu sarı gül [var]
Täqsäm ädâ bolmäydi.	Taksam nihayete ermez.
Süygän yârning dârdini	Sevdiğim yârin derdini
Äytsäm ädâ bolmäydi. (Äläviyâ, 1972, s. 73-74)	Desem nihayete ermez.

Son olarak yukarıdaki şart kipi almış fiillerin bağlı olduğu yüklem bulunmadığı türden örneklere de halk şiirinde rastlanmaktadır. Aşağıdaki Anadolu’dan aldığımız Karadeniz bölgesine ait atma türkünün ilk dörtlüğünün ilk iki mısraında eksilteli yüklem söz konusudur.

Yârim gelse yanıma
Olsa derdime derman
Meraktan öleceğüm
Onsuz geçmeyi zaman

Keza aşağıdaki Özbek manisi tamamen şart kipiyle kurulmuştur. Dinleyici yüklemi zihninden tamamlar.

Suv bolsä tınıq bolsä,	Su olsa, duru olsa,
Âqsä âriqlâr tolsä.	Aksa dereler dolsa,
Âşiq bilän mä’suqä	Aşık ile maşuk
Yân qoşnı – yâqın bolsä. (Äläviyâ, 1972, s. 66)	Yan komşu, yakın olsa.

Son olarak kimi atasözü ve deyimlerin hem Türkistan hem de Anadolu sahasında yüklemelerinin düşürülerek kullanıldığı görülmektedir. Mesela Anadolu’da “İt ite buyurur, it de kuyruğuna” atasözü kimi zaman “İt ite, it de kuyruğuna” şeklinde yüklem belirtilmeden de kullanılır. Benzer şekilde Özbek Türkleri arasında “Mendän ketgünçä, egäsigä yetgünçä (benden gidinceye

kadar, sahibine yetinceye kadar)” atasözü vazife savmak kabilinden üstün körü yapılan işler için söylenir.

Bütün bunlardan hareketle klasik şiirdeki yüklemsiz cümlelerin halk şiirinde görüldüğü gibi Türkçenin kendi iç dinamiğinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Sonuç

Şiir dilinin nesir dilinden önemli farklarından birisi de eksiltili kullanımlara sıkça başvurma imkânını bünyesinde taşımasıdır. Bunun sebepleri arasında *ifadeyi pekiştirmek, yorumu okuyucuya bırakmak, merak uyandırmak, unutmak, konuşmanın bölünmesi, üstü örtük belirtmek, gizlemek* gibi türlü yanında özellikle klasik şiirdeki vezin ve kafiyeden kaynaklanan zaruretleri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Ancak özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı dışında özellikle yüklem bulunmaması cümlenin anlaşılmasını temelden etkilemektedir. Bu sorun bir gazelde bir iki beyitte karşılaşıldığında, klasik edebiyat araştırmacıları bunları ana dil mantığı yanında klasik edebiyatın zevk anlayışı ve gelenekleri sayesinde çözümlenmektedirler.

Öte yandan klasik şairlerin şiirlerinde zaman zaman eksiltili yüklem bulunması, şairin başarısızlığı değil, aksine bir tercihi olarak kabul edilebilir.

Ancak yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi gazelde eksiltili yüklem baştan sona hâkim olduğu durumlarda bunun sebebi Türkçe dışında başka bir dilde – klasik edebiyat söz konusu olduğunda özellikle Farsça’da – aramak gerekebilir.

KAYNAKÇA

Abdul Hadi Dawi: <http://panjara.dk/poetry/?mode=view&id=1174&poet=84&t=تابکی>
01.02.2022 saat: 14.35.

Akalın, M. (1975). *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd İnceleme-Metin*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Akyüz K. – Beken S. – Yüksel S. – Cunbur M. (1985). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ.

Äläviyâ, M. (1972). *Âq Âlmä, Qızıl Âlmä, Qâşıqlär*. Taşkent: Ğäfur Ğulâm.

Çavuşoğlu M. – Tanyeri M. A. (1981). *Hayretî Dîvan*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat F.

Dilçin, C. (1991). *Mes‘ûd bin Aḥmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: AKM.

- Erkinov, S. – Munirov Q. – Eşânxocâyeve Ş. (1988). *Hâmzâ Hâkimzâdâ Niyâziy Tolâ Âsârlâr Toplämı Beş Tomlik 1. Tom Devân*, Taşkent: Fân.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Mevlânâ Celâleddîn Dîvân-ı Kebîr VI*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Xocâyeve, M. –Xocâyeve, B. (1988). *Çustiy Hâyâtnâme Devân*. Taşkent: Ğâfur Ğulâm.
- Karasoy, Y. (1998). *Şibân Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: TDK.
- Kârimov, Ğ. (1960). *Muqimi İkki Tomlik Âsârlâr Toplämı I Tom Lirika*. Taşkent: ÖZSSR Dâvlât Bâdiyy Âdâbiyât Nâşriyâtı.
- Qâsımov, İ.– Vâlixânov Ä. (1983). *Uvâysiy Köngil Gülzârı*. Taşkent: Ğâfur Ğulâm.
- Kaya, Ö. (1996). *‘Âlî Şîr Nevâî Fevâiidü’l-Kiber*. Ankara: TDK.
- Mevlânâ, *Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*. <http://dl.parsbook.com/server3/uploads/shamse-tabrizi.pdf>
01.02.2022 saat: 11.55.
- Özyıldırım, A. E. (1999). *Hamdullah Hamdî ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Saraç. M. A. Y. (2019). “Eski Türk Edebiyatında İfade Şekilleri ve Anlam Sanatlarına Giriş”. *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*. Eskişehir: Anadolu Ü. S. 2-33.
- Tarama Sözlüğü IV K-N*. 2. Baskı, 1996. Ankara: TDK.
- Timurtaş, F. K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin’i İnceleme-Metin*. İstanbul: İ.Ü.
- Tulum, G. (2021). Yûnus Emre’de Makro Ölçekte Ritim. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6 (3) , s. 832-857.
- Yücel, B. (1995). *Bâbürr Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: AKM.

Extended Abstract

The main element of the sentence is the predicate. The elliptic predicate or other elliptical elements are rarely found in colloquial speech. This situation in the texts reflects the spoken language and the spoken language occurs for the following reasons: reinforcing the expression, leaving the interpretation to the reader, arousing curiosity, forgetting, splitting the speech, allusion, hiding, etc. Elliptic sentences cannot, of course, form the whole of a text. At most, a few elliptical sentences can come together. Even in such a case, there should be expressions implying the existence of predicates in the preceding or following parts of the speech or text.

Another place where elliptical sentences are used is in poetry. However, poetry, like spoken language, does not happen instantaneously. A poem goes through the thinking and editing process of the poet during the production phase. The poet thinks over the poem, calculates what he should say for what purpose and where. In this case, the absence of a predicate in a poem is at some point the poet's own conscious choice.

At this point, the question that needs to be emphasized is: If the basic elements of the sentence is the predicate, what could be the reasons for using the sentences in which the predicate is not specified? The reasons for not using the predicate seen in the spoken language are also valid in poetry to a large extent. Some other reasons can be added to these: to enable the reader to use their imagination, to expand the reflections and influences of the poem on the reader, to increase the effectiveness of the poem, etc. In addition, the desire to find poetry meter and rhyme caused this situation.

In this respect, there are also elliptical sentences in classical poems written in Turkestan and Anatolia. In addition to this, ghazals consisting entirely of elliptical sentences were written in these fields. Below are examples of not using a predicate in a sentence, in a couplet, and finally in a ghazal, respectively.

There are two sentences connected with *the conjunction ki* in the second line of the following couplet of Ahmedi, one of the 14th-century poets. However, there is no predicate in the sentence before the conjunction *ki*. However, to interpret the couplet, a finite verb must come after the word *dāsītān*: *oku ~ söyle ~ de ~ eyit ~ gerek ~ lazım, etc.* Or a noun should be used in the predicate task such as *gerek* or *lazım*.

Bu ‘ömri çün bilürsin kim olur bād

Bize bir dāsītān kim olavuz şād (Akalın: p. 101)

The same situation is encountered in the work called *Süheyl ü Nevbahar* by Hoca Mes'ud, one of the 14th-century poets. In fact, the second of the following three consecutive couplets taken from *Süheyl ü Nevbahar* has no predicate. The predicates underlined in the first and last couplets do not bind the couplet in question. We can determine the predicate of the second couplet in the form of “vardı ~ hazırdı ~ hazır bulunuyordu ~ atlarına bindiler ~ dururlardı ~ duruyordu ~ geliyordu ~ eşlik ediyordu vb.” in our minds.

Buyurdı ki at çekdi ilerü kıl

Revân bindi avcında bir deste gül

İleyince öñince cümle çeri

Yigitler ü ulular u begleri

Süheyl'e çü Fağfür irürdi yolın

Gelübenin ilerü öper elin (Dilçin, 1991, p.270)

Muqimiy (1850-1903), one of the last period representatives of classical Eastern Turkish poetry, also uses the phrase *qilmoq shunchalar* “to make this much” as a redif in his ghazal below. The sentences in some of the couplets are completely elliptical. In some, only the second lines are elliptical. So redif is not connected with any concrete predicate. To understand the couplets, it is appropriate to complete the redif *qilmoq shunchalar* “to make this much” with predicates such as “da olur mu? ~ yakışıyor mu? ~ doğru mu?”.

Zulm ila qahr u g'azab izhor qilmoq shunchalar,

Oshiq-i bechoraga ozor qilmoq shunchalar.

Gul debon sevgon kishining ko'kragiga nish urib,

Xasta-yu ma'yus etib, afgor qilmoq shunchalar.

To'ti-yi shirin-suxan ag'yorlarning bazmida,

Bizga kelganda gapirmay, zor qilmoq shunchalar.

Sizga kim aydi: muhabbat ahlini qil ihtisob,

Qo'rqutib o'z aybiga iqror qilmoq shunchalar.

Kelsa oldingizga boysurat, yaqosi tugmalik
İzzat ila shod u minnatdor qilmoq shunchalar.

Garchi kelsa, eski to‘n, bizdek duogo‘y-i faqir,
Kambag‘alning xirqasidan or qilmoq shunchalar.

Har balo-yu, jabr kelsa, yonmagay hargiz, Muqim,
Oshiq ahlini urubon xor qilmoq shunchalar. (Karimov, 1960, p.181)

Such elliptical sentences are also found in folk poetry of Turkestan and Anatolia. However, it is necessary not to ignore the Persian influence in ghazals written entirely with elliptical predicates.